

Artykuł 27

Dr Andrzej Chmielarz, **DZIAŁALNOŚĆ PARTII POLITYCZNYCH W OKUPOWANYM KRAJU**

Przedwojenne partie i stronnictwa polityczne wkrótce po zakończeniu działań wojennych w 1939 r. przystąpiły do odtwarzania swych struktur organizacyjnych. Z powodu strat personalnych powstałych w wyniku terroru okupanta i emigracji części przywódców, nastąpiła znaczna wymiana władz kierowniczych partii.

Okupacja wymusiła zupełnie odmienne metody działania partii politycznych. Najistotniejszą była konieczność zachowania anonimowości konspiracyjnego życia politycznego, dla uniknięcia represji ze strony okupanta. Wobec niemożności dyskusji publicznej, dyskusje programowe były prowadzone generalnie na łamach prasy konspiracyjnej. Nie bez znaczenia był fakt, że kluczowe decyzje kadrowe i programowe zapadały w wąskiej grupie kierownictwa partii.

Działaniom partii i grup politycznych towarzyszyło zjawisko, które gen. Stefan Rowecki, dowódca Armii Krajowej określił celnie jako „wyścig programowy”:

Wszyscy zaczęli rozpisywać się i układać swoje programy ideologiczne oraz układać wskazania, jaką to Polskę idealną według ich przekonań będą budować z chwilą zrzucenia okupacji.

Aktywność ta została wykorzystana przez twórców Polskiego Państwa Podziemnego. Dokonano tego przez ukierunkowanie dyskusji nad kwestiami społeczno-politycznymi przyszłej, odrodzonej Polski oraz przez utworzenie struktur Polskiego Państwa Podziemnego. W jego ramach konspiracyjne partie polityczne wzięły udział w pracach władz administracyjnych – Delegaturze Rządu RP na Kraj oraz przedstawicielskich – Politycznym Komitecie Porozumiewawczym, a następnie Krajowej Reprezentacji Politycznej i Radzie Jedności Narodowej.

Ruch socjalistyczny

Polska Partia Socjalistyczna została pod koniec września 1939 r. formalnie rozwiązana. W Kraju, w drugiej połowie października 1939 r. utworzono Ruch Mas Pracujących Miast i Wsi, występujący pod nazwą Polska Partia Socjalistyczna – Wolność, Równość, Niepodległość (PPS-WRN), z wykluczeniem działaczy opozycyjnych i znanych z sympatii prokomunistycznych. PPS-WRN używała kryptonimu „Koło”. Do czołowych polityków tej partii należał Kazimierz Pużak, Tomasz Arciszewski, Zygmunt Zaremba i Józef Dziegielewski. Partia utworzyła własną organizację bojową - Gwardię Ludową WRN, która na przełomie lat 1939/40 została podporządkowana ZWZ. Początkowo WRN popierała rząd RP i organy reprezentujące go w kraju. WRN jednak negatywnie odnosiło się do zawartego w lipcu 1941 r. układu Sikorski-Majski i na 1,5 roku wycofało swoich przedstawicieli z prac PKP i Delegatury Rządu.

Lewica socjalistyczna działała początkowo w kilku samodzielnych grupach konspiracyjnych, m. in. grupa Stanisława Duboisa, zrzeszająca głównie członków OM TUR i Czerwonego Harcerstwa (później - grupa Barykady Wolności), Norberta Barlickiego, Adama Próchnika, Łódzka Henryka Wachowicza oraz grupa Gwardii, tworzona przede wszystkim przez dawnych aktywistów Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej (Leszek Raabe).

We wrześniu 1941 r., większość wymienionych grup utworzyła partię pod nazwą Polscy Socjaliści (PS). Wśród czołowych działaczy nowej organizacji znaleźli się m. in.: Adam Próchnik, Stanisław

Chudoba, Henryk Wachowicz i Wincenty Markowski. Polscy Socjaliści powołali własną organizację zbrojną - Formację Bojowo-Milicyjną PPS, na czele, której stanął Leszek Raabe.

W kwietniu 1943 r., po odejściu do PPS-WRN grup skupionych wokół Raabego i Markowskiego, partia zmieniła nazwę na Robotnicza Partia Polskich Socjalistów (RPPS). Jej organizacją bojową była Milicja Ludowa RPPS, która po połączeniu się z Komendą Obrońców Polski utworzyła Polską Armię Ludową.

Jesienią 1943 r. grupa działaczy RPPS z Edwardem Osóbką-Morawskim na czele podjęła współpracę z PPR i weszła w 1944 r. do Krajowej Rady Narodowej. Pozostała część RPPS wzięła udział w tworzenie Naczelnego Komitetu Ludowego Zjednoczenia Stronnictw Demokratycznych i Socjalistycznych (wrzesień 1943 r.), a następnie Centralizacji Stronnictw Demokratycznych, Socjalistycznych i Syndykalistycznych (luty 1944 r.), która latem 1944 r. opowiedziała się za współpracą z komunistami.

Ruch ludowy

Stronictwo Ludowe (kryptonimy „Trójkąt”, „Roch”) rozpoczęło działalność konspiracyjną w pierwszych miesiącach okupacji, grupując w swoich szeregach także aktywistów Związku Młodzieży Wiejskiej RP oraz część aktywu Centralnego Związku Młodej Wsi „Siew”. Stronictwo było najliczniejszą i w pewnych okresach najbardziej wpływową partią w podziemiu.

Na czele SL „Roch” stało Centralne Kierownictwo Ruchu Ludowego (CKRL) powołane w lutym 1940 r. przez Macieja Rataja. W skład Kierownictwa wchodziło wielu znanych polityków, jak Józef Niecko, Stanisław Mierzwa, Jan Piekalkiewicz, Józef Grudziński, Stanisław Osiecki, Stefan Korboński i inni. Program SL wiązał się z postulatami reform społecznych po wojnie (zwłaszcza reformy rolnej) i elastycznym stosunkiem do ZSRR (akceptowanie konieczności poprawy stosunków). SL utworzyło własną organizację wojskową Bataliony Chłopskie (BCh), które w wyniku akcji scaleniowej zostały w znacznej części podporządkowane AK.

W skład SL „Roch” nie weszli przedwojenni działacze Zrzeszenia Inteligencji Ludowej i Przyjaciół Wsi. W początkach 1941 r. utworzyli oni własną organizację polityczną pod nazwą Związek Pracy Ludowej „Orka”, politycznie jednak związaną z SL „Roch” i Centralnym Kierownictwem Ruchu Ludowego.

Odrębną działalność grupa działaczy chłopskich zrzeszonych przed wojną w Centralnym Związku Młodej Wsi „Siew”. W październiku 1939 r. utworzyli oni Rewolucyjny Związek Wolności, przekształcony wkrótce w Chłopską Organizację Wolności (ChOW) „Raclawice”. Początkowo organizacja ta związana była z Centralnym Komitetem Organizacji Niepodległościowych (CKON) Ryszarda Świętochowskiego. Wiosną 1940 r. część działaczy „Raclawic” weszła w skład SL „Roch”.

Obóz narodowy

Obóz narodowy tworzyło Stronictwo Narodowe (SN) i kilka innych organizacji, a wśród nich m.in. Konfederacja Narodu, Obóz Narodowo-Radykalny „Szaniec” oraz Ojczyzna. Do konspiracji stronictwo przeszło w połowie października 1939 r. i występowało pod kryptonimem „Kwadrat”. Na jego czele stał Zarząd Główny, którym kierował Mieczysław Trajdos, a po jego aresztowaniu w 1941 r. kolejno: Stefan Sacha, Władysław Jaworski, Stanisław Jasiukowicz i Aleksander Zwierzyński. SN uczestnicząc w PKP i Delegaturze RP wysuwał hasło powiększenia terytorium państwa (od Odry pod Dniepr).

Stronictwo posiadało własną organizację wojskową – Narodową Organizację Wojskową, która latem 1942 r. weszła w skład AK. Część organizacji nie podporządkowała się tej decyzji, tworząc jesienią 1942 r. z grupą „Szańca” Narodowe Siły Zbrojne.

Obóz Narodowo-Radykalny „Szaniec” wywodził się z przedwojennego Obozu Narodowo-Radykalnego „ABC”. Kierowało nim utworzone w październiku 1939 r. tajne kierownictwo

Organizacja Polska. Ugrupowanie pozostawało w opozycji zarówno wobec Delegatury Rządu RP, jak i Komendy Głównej ZWZ-AK. OP tworzyła tak zwane organizacje zewnętrzne. Były to m. in. Załoga – działająca w środowisku robotniczym i Związek Działaczy Ludowych. Organizacją zbrojną był Związek Jaszczurczy, który od 1942 wszedł do Narodowych Sił Zbrojnych.

W 1939 r. część działaczy SN na czele z Karolem Stojanowskim utworzyła Narodowo-Ludową Organizację Wojskową. W połowie 1940 r. z udziałem działaczy Obozu Narodowo-Radykalnego „Falanga” powstała Konfederacja Narodu, która objęła swoimi wpływami m.in. Tajną Armię Polską, Związek Czynu Zbrojnego, „Pobudkę” i Gwardię Obrony Narodowej. W 1941 r. formacje wojskowe tych organizacji przyjęły nazwę Wojskowych Oddziałów Skonfederowanych, a następnie Konfederacji Zbrojnej. W tym samym roku część organizacji opuściła Konfederację i podporządkowała się ZWZ. Organizacja przyjęła wówczas nazwę Konfederacji Narodu (KN) i powołała nową formację zbrojną pod nazwą Uderzeniowe Bataliony Kadrowe. Przywódcą KN był lider przedwojennej „Falangi” Bolesław Piasecki.

Ojczyzna – została założona w październiku 1939 r. w Poznaniu (ks. Józef Prądyński, Witold Grott, Jan Jacek Nikisch). Po aresztowaniach w szeregach Ojczyzny, w latach 1940-1942 r., kierownictwo organizacji przeniosło się do Warszawy, gdzie powołała konspiracyjny Uniwersytet Ziemi Zachodnich. Od kwietnia 1944 r. wchodziła w skład Porozumienia Organizacji Narodowych, której przedstawiciel zasiadał od lipca 1944 r. w RJN.

Nurt chadecko-katolicki

Stronnictwo Pracy (SP), kryptonim „Romb” początkowo współtworzyło Centralny Komitet Organizacji Niepodległościowych i dopiero w czerwcu 1940 r. weszło w skład Politycznego Komitetu Porozumiewawczego. W 1940 r. weszli do niej działacze Narodowej Partii Robotniczej-Lewicy z Feliksem Widy-Wirskim na czele, którzy jednak w początkach 1943 r. wyszli z SP tworząc Stronnictwo Zrywu Narodowego.

W lutym 1943 r. w skład Stronnictwa Pracy weszła na zasadach autonomicznych założona w początkach 1940 roku Unia. Wiosną 1944 r. szeregi stronnictwa zasilili także Front Odrodzenia Polski, ugrupowanie katolickie utworzone w Warszawie w drugiej połowie 1941 r. Działała w nim obok osób duchownych, grupa katolików świeckich na czele z Witoldem Bieńkowskim i pisarką Zofią Kossak-Szczucką. Do jego czołowych polityków należeli Władysław Tempka, Franciszek Kwieciński, Antoni Antczak, Józefa Chaciński i Józefa Kwasiborski.

Do nurtu chadecko-katolickiego należała również grupa konspiracyjna „Znak” stanowiąca bazę polityczną wojskowej Tajnej Armii Polskiej. W 1942 r. „Znak” przekształcił się w Związek Odrodzenia Narodowego, który w marcu 1944 r. podpisał deklarację zjednoczeniową ze SP. Obóz demokratyczny.

Stronnictwo Demokratyczne, powstałe kilka miesięcy przed wybuchem wojny, podjęło działalność konspiracyjną pod koniec 1939 r., przyjmując kryptonim „Prostokąt”. Część jego działaczy, zajmujących negatywne stanowisko wobec rządu utworzyła w ramach SD Organizację Demokratyczną, a następnie odrębną partię – Stronnictwo Polskiej Demokracji. W lipcu 1944 r. połączyło się z Polską Niepodległą i Związkiem Odbudowy Rzeczypospolitej, tworząc Zjednoczenie Demokratyczne.

Stronnictwo Polskiej Demokracji (SPD), zwane też Stronnictwem Polskich Demokratów, powstało w lipcu 1943 r. w wyniku rozłamu SD. SPD w lutym 1944 r. wzięło udział w tworzeniu Centralizacji Stronnictw Demokratycznych, Socjalistycznych i Syndykalistycznych, zaś we wrześniu tegoż roku weszło w skład Powstańczego Porozumienia Demokratycznego. Jego organizacja młodzieżowa weszła w skład Koła Młodzieży przy KRN.

Syndykaliści

Związek Syndykalistów Polskich (ZSP), powstał w kwietniu 1941 r. z przekształcenia działającej od października 1939 r. organizacji Związek „Wolność i Lud”. ZSP grupował głównie środowiska Związku Związków Zawodowych, Robotniczego Instytutu Oświaty i Kultury im. Stefana Żeromskiego, Polskiego Związku Zachodniego oraz lewicy Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej. ZSP uczestniczył w tworzeniu we wrześniu 1942 r. Rady Pomocy Żydom. W listopadzie 1942 r. ZSP współtworzył w 1942 r. Patriotyczny Front Lewicy Polskiej, a w 1944 r. Centralizację Stronnictw Demokratycznych, Socjalistycznych i Syndykalistycznych.

Organizacje piłsudczykowski

Głównymi organizacjami był Konwent Organizacji Niepodległościowych (KON) i Obóz Polski Walczącej (OPW). KON został utworzony w Warszawie w 1942 r. przez Zygmunta Hempla. Zapleczem organizacji byli głównie urzędnicy państwowi oraz członkowie Związku Legionistów i Peowiaków oraz Związku Strzeleckiego. Głównym organem prasowym Konwentu była „Myśl Państwa”.

OPW był organizacją polityczno-wojskową, założona w 1942 r. przez byłych działaczy i oficerów sanacyjnych, m.in.: Juliana Piaseckiego, Bazylego Rogowskiego, Jana Zientarskiego. Z Obozem Polski Walczącej ściśle współpracowała Wojskowa Organizacja „Polska”, utworzona w październiku 1939 r. przez członków Związku Peowiaków, która w sierpniu 1942 r. weszła w skład OPW.

W grudniu 1944 r. KON i OPW połączyły się, tworząc Zjednoczenie Organizacji Niepodległościowych.

Nurt komunistyczny

Komuniści do czerwca 1941 r. praktycznie nie prowadzili działalności. Wytyczne Kominternu, uznające kampanię wrześniową 1939 r., za wojnę imperialistyczną i niesprawiedliwą, w praktyce oznaczały zakaz działalności antyniemieckiej. W początkach 1942 r. przetruceni z ZSRR komuniści zorganizowali Polską Partię Robotniczą (PPR), której sekretarzem generalnym został Marcei Nowotko. PPR, negując działalność rządu RP na obczyźnie i zajmując jednoznacznie prosowieckie stanowisko, starał się pozyskać społeczeństwo unikając początkowo radykalnych haseł i formułując ogólnikowy program polityczny.

Pionem zbrojnym PPR była Gwardia Ludowa (od 1944 r. Armia Ludowa). W styczniu 1944 r. PPR utworzyła Krajową Radę Narodową (KRN) jako ośrodek aspirujący do przejęcia władzy po wojnie, który poparła jedynie niewielka grupa lewicowych socjalistów oraz działaczy chłopskich.

Obok wymienionych wyżej głównych ugrupowań, w podziemiu działało kilkadziesiąt ugrupowań – z reguły nielicznych – z własnymi programami i ambicjami odegrania samodzielnej roli po zakończeniu wojny.

Dr A. Chmielarz

Bibliografia (skrócona)

- Programy polskich partii politycznych i ugrupowań partyjnych lat wojny i okupacji hitlerowskiej, wybór i oprac. Przybysz Kazimierz, Warszawa 1987
- Przybysz Kazimierz, Partie polityczne Polski Podziemnej 1939 – 1945, Warszawa 2006